

Грись А.М.,

доктор психологічних наук, професор, завідувача лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С.°Костюка НАПН України antoninahrys@psychology-naes-ua.institute

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0153-2303

«ОБРАЗ Я У КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАЦІЙ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

Актуальність дослідження. В умовах воєнного стану дедалі більше стає осіб із девіантною поведінкою, що пов'язано як із посттравматичними стресовими розладами та іншими негативними психічними станами. Найбільше девіантної поведінки зазвичай спостерігається серед військових, які зазнають різного ступеня травматизації, що далеко виходить за межі їх звичного досвіду отриманого упродовж життя. Глибокої травматизації зазнали різні верстви населення, у тому числі неповнолітні, позаяк психіка дитини є набагато більш вразливішою до різного роду стресових впливів під час війни. Українські діти сьогодні є дуже розсіяною соціальною групою, яка розпорошена внаслідок війни по різних країнах Європи та світу внаслідок ворожої агресії. Також багато серед цієї вікової категорії внутрішньо переміщених дітей, які проживають переважно у західних та центральних регіонах України. Така ситуація породжує загострення вже існуючих до цього психологічних проблем, які лише накопичуються та стають наслідком девіантної поведінки серед неповнолітніх.

Як показує наш досвід практичної діяльності з неповнолітніми в умовах війни багато дітей із психічними розладами, які вживають алкоголь, щоб заглушати біль та нестерпні відчуття. Окрім того значна кількість дітей з невротичними переживаннями через вимушену розлуку із рідними та близькими людьми. Така ситуація значно утруднює психолого-педагогічну роботу з неповнолітніми, оскільки матері зазвичай вимушено виїхали із дітьми і тому це унеможливорює роботу із цілою сімейною системою для вирішення питань профілактики девіантної поведінки.

Наведемо приклад роботи з клієнткою, яка виїхала за кордон у зв'язку з війною в Україні. На самому початку роботи клієнтка скаржиться на те, що вона увесь час зіштовхується із невдалими знайомствами із хлопцями у соціальних мережах через що страждає і розчаровується. На її думку їй постійно трапляються партнери із певними психічними розладами. Останній партнер наприклад у неї

був із біполярним розладом у чому і зізнався їй сам. На запитання психолога чим би хотіла займатися у майбутньому, відповідає, що вона творча особистість, мріє стати відомою художницею. Має уже у своїй колекції багато готових намальованих картин, які можна давати на виставку. Кілька сесій поспіль клієнтка усе намагається повернутися до того скільки різних партнерів у неї було за тиждень, скільки нових зустрічей... І усі вони завершуються невдало, розривом назавжди... Багато деталей розповідає про те як вона проводить із ними час у нічному клубі вживаючи спиртні напої. Хоча на наступний день дуже шкодує про це... Однак у самому клубі усе починається заново... На її думку сама вона купляє собі зазвичай безалкогольні напої, а вже згодом за її словами хлопці поступово її пригощають спиртними напоями. На запитання психолога про те скільки часу клієнтка планує провадити такий спосіб життя, і які наслідки на неї. Яка розплата за таку поведінку у майбутньому? Клієнтка упевнено відповідає, що хотіла б із цим справитися проте не розуміє як? Після обговорення із клієнткою того, що лежить у зоні її контролю і відповідальності було укладено із неї угоду про те, як вона наступного тижня змінюватиме свою поведінку, чим займатиметься, тощо.

Наступна зустріч з клієнткою кардинально ознаменувала початок «нової теми» і суттєво змінила вектор подальшої роботи із нею. Після укладеного контракту клієнтка ніби повернулася до Себе, своїх психоемоційних переживань. І подальша робота уже стосувалася роботи із тривогою і депресією, з якою їй вкрай важко було справлятися без вживання спиртних напоїв. Після тривалої роботи з психологом клієнтка наважилася на обстеження у психіатра та отримала медикаментозне лікування депресії.

Із цього фрагменту роботи стає зрозумілим, що профілактичні стратегії, навіть у процесі індивідуальної роботи з клієнтами мають іноді вирішальне значення у динаміці психотерапевтичної роботи. Однак тут слід бути пильним та не поспішати з висновками про позитивні інтервенції чи значні зрушення в особистісному змінюванні клієнта і надто радіти швидким психотерапевтичним ефектам. І завжди пам'ятати про відому досвідченим психотерапевтам оманливість у поведінці клієнта, що нібито усе гаразд і психологічна допомога уже не потрібна. Як відомо для осіб із девіантною поведінкою інколи характерним є «ходіння по колу», коли вони через деякий час знову й знову повертаються до звичної їм форми поведінки. Для таких клієнтів «звичне» для них, навіть якщо воно і вкрай деструктивне для їхньої психіки, все ж більш бажане, аніж нові стратегії поведінки. Бо вони потребують значної кількості вольових зусиль і сформованих навичок саморегуляції, які зазвичай недостатньо сформовані у клієнтів із девіантною поведінкою.

Наведемо ще один кейс із досвіду роботи з клієнткою в умовах війни.

Клієнтка Н. Неповнолітній 16 років. Після повномасштабного вторгнення проживає разом із мамою у соціальному житлі. Мама скаржиться на те, що

дитина постійно маніпулює самогубством та погрожує матері усіляко. На тілі дитини видно сліди саморуйнівної поведінки.

З дитиною було застосовано авторську модель роботи, описану у попередніх наших публікаціях, яка має назву «Терапевтична Мішень». В основу цієї техніки покладено Я особистості як ту серцевину, яка і запускає механізм особистісного змінювання клієнта. Поетапно ми вивчаємо зв'язок даної психоструктури з емоційним станом клієнта, аналізуємо вплив на змістові параметри образу Я пережитих психологічних травм клієнта. В умовах війни цей зв'язок є особливо актуальним, як показує практика психотерапевтичної роботи, оскільки досвід переживання травм повторюється знову і знову. Саме тому важливо віднайти спільно з клієнтом «наступання» на ті ж самі «граблі» у процесі спільної роботи. Пошук нової терапевтичної ідеї стосовно того як обходитися із накопиченим досвідом травм: чи то застрягати на них знову і знову чи то вилучати із нього позитивні уроки для посттравматичного зростання вибір кожного. Ось малюнок образу Себе у дитини.

Фахівцям з аналізу психомалюнків одразу видно домінуючі тенденції та патологічні порушення психіки внаслідок накопиченого досвіду переживання психотравмуючих ситуацій знову і знову. Дезінтеграція та розщеплення психіки дитини, а також трансгендерні мотиви яскраво виражені на даному малюнку.

Стосовно профілактичної роботи ми найбільшою мірою її застосовували у роботі з мамою, обговорюючи власні стратегії її реагування для стабілізації психоемоційного стану дитини.

Таким чином, задіявання Образу Я у процесі профілактики девіацій серед неповнолітніх в умовах воєнного стану потребує глибинної та систематичної роботи не лише із дітьми, а й із їхнім соціальним оточенням із урахуванням складності життєвих обставин та соціокультурного контексту.

